

LITERATUURBULLETIN

Inhoud

Ontvangen/ 165

Recensies/ 166

René Kropman

Driel, M. van (2008). *Geheime delen. Alles wat je er altijd al over wilde weten/ 166*

Edwin ten Donkelaar

McLaren, A. (2007). *Impotence. A cultural history/ 166*

Gabriël van Damme

Rowland, D.L., & Incrocci, L. (Eds.) (2008). *Handbook of sexual and gender identity disorders/ 167*

Peter Leusink

Earle, S., & Sharp, K. (2006). *Sex in Cyberspace. Men who pay for sex/ 169*

Gwen Mead

Pertot, S. (2007). *Als de zin in seks niet gelijk is. Ontdek je libidotype en verbeter je seksleven/ 170*

Cecile Wijsen

Hintum, M. van, & Latten, J. (2008). *Liefde à la carte. Trends in moderne relaties/ 173*

Seksuologische Tijdschriften/ 175

Ontvangen

Agmo, A. (2007). *Functional and dysfunctional sexual behavior*. London: Elsevier, 489 pag., \$ 79,95.

Attwood, S. (2008). *Making sense of sex*. London: Jessica Kingsley Publishers, 320 pag., £ 12,99.

Brauer, M. (2008). *Dyspareunia in women. A painful affair*. Enschede: PrintPartners Ipskamp, 191 pag., [Academisch Proefschrift].

Declercq, F. (2008). *Seksuele, geweld- en levensdelicten*. Leuven: Acco, 318 pag., € 32,00.

Diamond, L. (2008). *Sexual fluidity. Understanding women's love and desire*. London: Harvard University Press, 333 pag., £ 18,95.

Erhardt, V. (2007). *Head over heels, wives who stay with cross-dressers and transsexuals*. New York: Haworth, 233 pag., £ 11,00.

Glasier, A., & Gebbie, A. (2008). *Handbook of family planning and reproductive healthcare*. London: Elsevier, 432 pag., \$ 62,95.

Johansson, T. (2007). *The transformation of sexuality. Gender and identity in contemporary youth culture*. Hampshire: Ashgate, 151 pag., £ 55,00.

Laws, D.R., & O'Donohue, W.T. (2008). *Sexual deviance. Theory, assessment, and treatment [2d ed.]*. New York: Guilford, 642 pag., £ 47,50

Levenkron, S., & Levenkron, A. (2008). *Stolen tomorrows, understanding and treating women's childhood sexual abuse*. New York: Norton, 287 pag., \$ 25,95.

Seftel, A.D., & Resnick, M.I. (2007). *Urologic clinics of North America. Sexual medicine: State of the art*. London: Elsevier, 649 pag., \$ 107,00.

Seto, M.C. (2008). *Pedophilia and sexual offending against children*. Washington: American Psychological Association, 303 pag., £ 40,95.

Voortman, S., Oskam, E., Reitsma, F., & Jansen, H. (2007). *Totale communicatie. Lichaam & seksualiteit*. Maarssen: Elsevier, € 112,00.

Wallien, M.S.C. (2008). *Gender dysphoria in children. Causes and consequences*. Wageningen: Ponsen & Looien B.V., 215 pag., [Academisch Proefschrift].

Recensies

Driel, M. van (2008). **Geheime delen. Alles wat je er altijd al over wilde weten.** Amsterdam: Arbeiderspers, 504 pag., € 22,50.

Door zijn beroep komt uroloog Mels van Driel vrijwel dagelijks in aanraking met 'geheime delen'. Het siert hem niet alleen dat hij zich geleidelijk steeds meer in deze geheime delen is gaan verdiepen (in 1991 is hij gepromoveerd op een proefschrift over erectiele disfunctie), maar ook dat hij zijn kennis heeft gebundeld in een dik boek van maar liefst 500 bladzijden. Zijn verdieping richt zich niet alleen op de fysiologische, anatomische en functionele aspecten, maar ook op de historische, literaire, sociaal culturele en psychologische aspecten van deze belangwekkende organen. Zowel testikels als penis komen ruimschoots aan hun trekken. Zeer veel zaken komen daarbij aan bod zoals onder andere castratie, "penis en zakkwalen", onvruchtbaarheid, de smaak van sperma, computerseks en zelfs vrouwen. Het is geen boek om in een keer te lezen. Daarvoor is het te divers en anekdotisch. Maar, zoals van Driel het beschrijft: "Door de veelkleurigheid is het boek een grote zak Engelse drop geworden, met andere woorden: beter niet in een keer consumeren". Dus: boven op je bureau leggen en elke dag een stukje. Dan is het inderdaad een heerlijk boek.

Omdat het boek geschreven is voor leken, heeft van Driel alles in helder Nederlands opgeschreven. Ook voor gevorderde lezers is dit soms geen slechte oefening. Woorden als balhefferspier, opperklootje en pikkenleer verrassen. Aan de andere kant zijn de uiteenzettingen over anatomie en fysiologie voor de vakbroeders vaak saai. Ik bemerkte dat ik dan snel opschoof naar de delen met de sappige anekdoten. Vooral de openhartige en pornografische passages zijn boeiend. Fijn dat hij ook de dichters ruimte geeft. Soms word je verrast door wetenswaardigheden waar je niet bekend mee bent, zoals bijvoorbeeld de mededeling dat het volume van de testikel tijdens seksuele opwinding met 50% toeneemt door een sterk toegenomen doorbloeding. Het is onduidelijk waar deze kennis vandaan komt en zeer de vraag of dit wel klopt. Er zijn wel meer urologische vraagtekens te plaatsen bij de soms met veel enthousiasme opgeschreven informatie, zoals bijvoorbeeld over plasklachten. Omdat het boek niet uitgebreid genoeg vakinformatie geeft om het op dit onderdeel voor de vakgenoten interessant te maken, zijn allerlei details over de behandeling van urologische aandoeningen vaak niet op hun plaats. Voor de leek zijn de delen over anatomie, functie en ziekte misschien wel interessant, maar soms weer te gedetailleerd. Daardoor is het onduidelijk voor welke doelgroep het boek geschreven is. De toon van het boek is lichtvoetig. Een toon die past bij de keur van verhalen en bijzonderheden die de auteur heeft weten op te diepen, maar ook een toon die niet zo past bij de passages over anatomie, fysiologie en ziekte.

In een kritiek in de boekenbijlage van het NRC wordt Mels van Driel een cultureel uroloog genoemd. Dit is een juiste karakterisering. Het boek ontleent zijn kracht aan de vele anekdotes, sappige details en literatuuranhalingen. In

een eventuele volgende uitgave zou dit penisboek nog aan kracht winnen als dit onderdeel van het boek verder wordt uitgebreid.

René Kropman, arts

McLaren, A. (2007). **Impotence. A cultural history.** Chicago: The University of Chicago Press, 332 pag., £ 15,50.

Binnen het seksuologische veld verschenen van de hand van Angus McLaren de titels: *The Trials of Masculinity: Studies in the Policing of Sexual Boundaries, 1870-1930*; *Sexual Blackmail: A Modern History*; *A History of Contraception: From Antiquity to Present Day*. En dan nu *Impotence, A Cultural History*, waarbij het begrip impotentie, terecht, veel meer omvat dan erectiele dysfuncties.

McLaren, hoogleraar geschiedenis aan de University Of Victoria, British Columbia, beschikt waarschijnlijk over een enorm arsenaal aan bronnen. Bijna 600 verwijzingen, verspreid over 10 hoofdstukken vormen mogelijk een verklaring voor een zekere compactheid van de tekst. Het advies is dan ook het boek 'gedoseerd' te lezen, één hoofdstuk per dag en vervolgens nadenken, over de bijzonderheden en verrassingen waarvan elk hoofdstuk ruim voorzien is.

Tien hoofdstukken over diverse onderwerpen, gebonden aan een tijdstip, veelal binnen de laatste 2500 jaar, en een locatie, meestal binnen de Westerse wereld, waarbij bijna onvermijdelijk de vragen naar voren komen, hoe was de situatie daarvoor en hoe daarna, en hoe lag de kwestie elders. Een combinatie van weinig kennis en het streven naar een sluitend (wereld-)beeld kan aanleiding geven tot fantastische constructies, jongetjes ontstaan uit zaad van één testikel, zaad ontstaat in de hersenen, heksen kunnen erecties beïnvloeden en het consumeren van gemarineerde testikels zal dit genezen, bijna alles is mogelijk. Opvallend is dat een aantal zaken zich, veel meer dan nu, binnen de openbare ruimte afspeelden. Het idee van de Grieken omtrent "de niet te penetreren penetrator", de Romeinen met een Priapus in de tuin, middeleeuwen met "erectie-processen", en weer later een campagne tegen masturbatie met een bijna religieuze allure.

De tekst is zeer leesbaar, de inhoud afwisselend en interessant, analyse, anekdote, onderzoek en essay volgen elkaar in een hoog tempo op. Een culturele geschiedenis, maar, vrijwel onvermijdelijk, een fragmentarische, gelukkig wel met een index. Zou men een transculturele en vergelijkende studie over hetzelfde onderwerp willen schrijven, en beginnen met een historisch begrippenonderzoek, dan is het zeer waarschijnlijk dat de kunst veel langer zal blijken te zijn dan het leven van een auteur.

Edwin ten Donkelaar, arts

gische behandelingen.

M. Farmer, T. Kukkonen en Y. Binik bespreken 'Female genital pain and its treatment'. Aan de hand van een case study onderzoeken ze elementen en controversen i.v.m. de traditionele definities van genitale pijn, alsook de empirisch ondersteunde alternatieve conceptualisering van dyspareunie en vaginisme. Zij geven de researchgegevens over de aard, de ontwikkeling en de prevalentie van genitale pijn, ze bediscussieren de biomedische, genetische en psychologische risicofactoren die geassocieerd worden met genitale pijn, ze onderzoeken dus genitale pijn vanuit een multidisciplinair perspectief en ze bespreken de impact van genitale pijn op de relatie en het zelfbeeld van de persoon. Tot slot geven ze een overzicht van onderzoek over de behandeling van oppervlakkige en diepe pijn en vaginisme.

In 'Menopause, aging, and sexual response in women', van de hand van L. Brotto en M. Luria, wordt menopauze gedefinieerd en worden specifieke hormonale veranderingen in oestrogenen, progesteron en androgenen aangegeven. De hormonale effecten worden besproken op het algemeen en het seksueel functioneren. De literatuur over het seksueel functioneren in de overgang en het effect van leeftijd op seksualiteit worden besproken, waarbij een lovenswaardige poging ondernomen wordt om leeftijds-effecten van menopauzale effecten te onderscheiden. Vervolgens wordt ingegaan op de psychofysiologische aspecten van seksualiteit tijdens de menopauze, de relatie met gemoedsstemmingen en cultuur, de meest voorkomende seksuele moeilijkheden en stoornissen en hun psychologische en farmacologische behandelingen.

Luca Incrocci en Woet Gianotten sluiten dit eerste deel af met 'Disease en sexuality'. Eerst wordt vanuit verschillende types van kanker de relatie aangegeven met het seksueel functioneren bij zowel de man als de vrouw; vanuit prostaat- en blaaskanker, vanuit leukemie en lymphoma, vanuit de zeldzame peniskanker, rectale kanker, gynaecologische kanker en borstkanker. Vervolgens wordt diezelfde relatie tussen ziekte en seksueel functioneren belicht vanuit een gamma van chronische ziektes. Tot slot worden elementen betreffende prognose, behandeling en herstel van de seksuele functie besproken.

Het tweede deel over 'Gender identity disorders' heeft een aparte editor, Kenneth J. Zucker. In dit deel wordt een grotere nadruk gelegd op het genetische aspect en de prenatale invloeden op hoe we eruit zien (seksueel) en wie we worden (in termen van seksuele/genderidentiteit).

E. Vilain bespreekt in 'Genetics of sexual development and differentiation' de stoornissen in de seksuele ontwikkeling, het proces van de seksuele differentiatie, de genen die instaan voor de seksuele determinatie, de rol van de Y en non-Y genen, de genetische processen die verantwoordelijk zijn voor seksuele differentiatie, de seksuele differentiatie van ons brein en de genetische basis van onze seksuele oriëntatie.

In 'Disorders of sex development and atypical sex differentiation' beschrijft V. Pasterski de typische seksuele differentiatie, de effecten van gonadale steroïden op het gedrag, de veranderende nomenclatuur rond stoornissen in

de seksuele ontwikkeling, 46- en 45XY stoornis van de seksuele ontwikkeling, de chromosomale anomalie en het klinisch management van stoornissen in de seksuele ontwikkeling. Na een kort historisch overzicht en een opfrissen van de relevante terminologie bespreken Ken Zucker en Peggy Cohen-Kettenis de 'Gender identity disorder in children and adolescents' en hun prevalentie, de diagnose en het onderzoek van die kinderen en adolescenten, de geassocieerde psychopathologie en het ontwikkelingstraject ervan, therapeutische strategieën met inbegrip van de beschouwingen van de ouders. A. Lawrence geeft de geschiedenis weer en de definities van de belangrijkste termen van 'Gender identity disorders in adults: Diagnosis and treatment'. Zij geeft een overzicht van de diagnostische categorieën en de criteria, de typologie en de epidemiologie, het klinisch verloop, de diagnose en het onderzoek, de behandelingsopties en -resultaten en de behandeling van het gezin. Reeds in 1970 wees Jos van Ussel in zijn 'Afscheid van de seksualiteit' erop dat, als wij de seksualiteit minder westers zouden benaderen, we tot een heel ander beeld zouden komen (Van Ussel, 1970). Vanuit eenzelfde optiek beschrijft Serena Nanda de culturele alternatieven die het westerse seks/gender systeem uitdagen in 'Cross-cultural issues'. Noch man noch vrouw, de Hijras in India, man en geen man in Brazilië, multipele discours en identiteiten in Thailand, van tweevoudige tot bezoedelde categorieën in het transgenderisme in de Verenigde Staten en tot slot de culturele contexten om de seks/gender diversiteit te begrijpen.

'Humans judge some sexual practices to be undesirable and changeworthy', aldus Richard Laws en William O'Donohue. In het derde deel van dit boek, 'Paraphilias and atypical sexual behaviors' bijt Luk Gijs de spits af met 'Paraphilia and paraphilia-related disorders: An introduction'. Hij overloopt de problemen om normaal van afwijkend gedrag te onderscheiden, beschrijft de paradigma's in de benadering van abnormaal seksueel gedrag, geeft een definitie en de prevalentie van parafilieën, bespreekt de theoretische perspectieven rond pathologie dan wel normale gedragsvariaties, geeft indicaties voor het onderzoeken, de psychotherapeutische en de biomedische behandeling van die problematiek, gegevens over de effectiviteit van de interventies en een overzicht van de parafilieverwante stoornissen.

P. Lussier, K. McCann en E. Beaugard bespreken in 'The etiology of sexual deviance' de algemene etiologische modellen van seksuele afwijkingen zowel als de specifieke, de comorbide stoornissen, de theoretische integratie en de klinische implicaties.

J.P. Fedoroff bespreekt in 'Treatment of paraphilic sexual disorders' de redenen waarom parafiele seksuele stoornissen wijdverbreid als onbehandelbaar beschouwd worden. Hij geeft gedragsmatige strategieën, bespreekt de problemen met het 'relapse prevention model', de chirurgische en farmacologische antiandrogene behandelingen, andere farmacologische strategieën en een methode om de behandelingsstrategieën te integreren.

In een laatste hoofdstuk is ‘Sexual addiction’ aan de beurt. M.O’Brien, L. Marshall en W. Marshall bespreken de classificatie van seksverslaving, hoe meet je het, wat is de prevalentie en de comorbiditeit met andere verslavingen, wat zijn de seksuele gedragingen van seksverslaafden, wat is de relatie tot psychopathie, wat is de behandeling van seksverslaving.

Dit handboek schittert door het feit dat het zijn doelstelling qua volledigheid zo goed als bereikt, dat het wetenschappelijke niveau over het algemeen erg hoog is en dat een heldere en gedifferentieerde aanpak van de problematiek professionalisme uitstraalt. Een echte aanrader. Door illustratief enkele verwijzingen te maken naar de historische wortels van sommige thema’s die hier behandeld worden heb ik de lange en bij wijlen moeizame weg willen suggereren die qua onderzoek en theorievorming hieraan is voorafgegaan. Het is trouwens zeer interessant om bijvoorbeeld het werk van Masters & Johnson (1970) te vergelijken met dit handboek of de ideeën over ‘hermaphroditism’, neergeschreven anno 1961 er eens op na te lezen in ‘The encyclopaedia of sexual behaviour’ (Ellis & Abarbanel, 1961) en u daarbij een idee te vormen van de progressie die er is gemaakt.

Gabriël van Damme, psycholoog

Literatuur

Allport, G.W. (1955). *Becoming. Basic considerations for a psychology of personality*. New Haven & London: Yale University Press.
 Ellis, A., & Abarbanel, A., (1961). *The encyclopaedia of sexual behaviour (Vol I & II)*. London: The Corsano Co.
 Laws, D.R., & O’Donohue, W. (Ed.) (1997). *Sexual Deviance. Theory, assessment, and treatment*. New York, London: The Guilford Press.
 Masters, W.H., & Johnson, V.E. (1970). *Human sexual inadequacy*. Toronto/New York: Bantam.
 Van Ussel, J.M.W. (1970). *Afscheid van de seksualiteit*. Den Haag, Meppel: Bert Bakker, Boom, NVSH.

Earle, S., & Sharp, K. (2006). **Sex in Cyberspace. Men who pay for sex**. Aldershot: Ashgate, 135 pag., € 99,95.

De titel van het boek doet vermoeden dat het boek het seksueel gedrag behandelt van mannen die met behulp van een computer seksueel contact zoeken per chat of webcam, dan wel seksueel genot zoeken door het kijken op sites naar erotische video’s. De titel is echter misleidend, het gaat niet zozeer om ‘sex in cyberspace’, maar om onderzoek onder bezoekers van een internetforum (www.punternet.com) die verslagen plaatsten over hun bezoek aan prostituees.

In het eerste hoofdstuk signaleren de twee Britse auteurs, een manlijke en vrouwelijke socioloog, dat nog zeer weinig onderzoek is gedaan onder mannen die betalen voor seks in tegenstelling tot het vele onderzoek onder prostituees. Overigens blijkt er geen officieel Engels woord te zijn

voor prostituant, ze worden *johns* of *hobbyists* genoemd, het boek gebruikt het woord *punter* (‘gokker’). De auteurs stellen zichzelf in dit onderzoeksverslag de vraag of en hoe de heteroseksuele mannelijkheid kan worden gehandhaafd binnen de normatieve context van een gemeenschap van prostituanten op het internet. Waarom zij zich die vraag stellen wordt mij niet goed duidelijk. Ze vinden de beeldvorming over prostituanten te negatief, het zouden mannen zijn die alleen maar uit zijn op seks, die seks slechts voor geld zouden kunnen krijgen, zich stiekem in een smoezelig milieu begeven en die niet sociaal vaardig zouden zijn om een relatie aan te gaan met een vrouw. Daar tegenover staat de manlijke identiteit die onder andere wordt gekenmerkt door status en succes, emotionele afstandelijkheid, agressie en risicogedrag.

Het tweede hoofdstuk beschrijft de onderzoeksopzet. De enkele onderzoeken onder prostituanten die er tot nu toe zijn gedaan, hadden methodologische tekorten. Prostituanten werden benaderd via de bezochte prostituee, via een SOA-kliniek, via politiedossiers of oproepen in lokale kranten. Terecht is er kritiek op deze vormen van zelfselectie. De huidige studie heeft een kwalitatieve analyse gemaakt van de verslagen die (voornamelijk heteroseksuele) prostituanten plaatsten op de website www.punternet.com in de periode 1999-2000. Elk tiende verslag werd ingesloten, in totaal 255. De verslagen bevatten elk eenzelfde format, in ieder geval werd altijd een beschrijving gegeven van het uiterlijk van de vrouw en een commentaar op de seksuele ervaring. De onderzoekers zien als voordeel dat een groep geobserveerd kan worden die niet gehinderd wordt door de dominante norm tegen prostitutie maar ongehinderd met gelijkgezinden ervaringen kunnen uitwisselen. De auteurs hechten er aan te melden dat de site niet toestaat dat pervers seksueel gedrag wordt beschreven of dat verslagen over seks met minderjarigen worden geplaatst. Ook juichen zij toe dat de site niet commercieel is, maar controle leerde al snel dat dit niet juist is. Bij het bezoek aan de Britse site kreeg ik onmiddellijk dames geadviseerd in de regio Utrecht zodra ik mij toegang had verschaft tot de verslagen! Ook staan er bij de adresgegevens van de prostituees de websites vermeld van hun werkplek. De auteurs zien dit als een uitdaging voor prostituees om onafhankelijk en zelfstandig hun bedrijf op internet te profileren. De links die ik echter via deze weg aanklikte brachten mij nagenoeg allen tot commerciële sites waar vele vrouwen aan verbonden zijn en waarvan niet duidelijk is wie de eigenaar(esse) is. Het feit dat ook prostituees berichten kunnen plaatsen op deze site bevestigt nog eens het commerciële karakter van deze site. De vraag in hoeverre dit de data beïnvloedt is niet te beantwoorden, maar geeft wel selectie.

Het derde hoofdstuk geeft weer hoe de mannen de vrouwen beschrijven. Een paar thema’s blijken belangrijk. Een prostituee hoort authentiek te zijn, dat wil zeggen geen geblondeerde haren of siliconenborsten. Ook moet ze overeenkomen met de maten en het uiterlijk zoals dat tevoren is opgegeven. Belangrijk voor de meeste mannen blijkt te zijn dat ze stevig gebouwd is (*firm*), slank en gebruind. Lichamen die moederschap doen vermoeden zijn bij de meesten

geleden, in behandeling kreeg. De vrouw was gediagnosticeerd met verminderd verlangen en haar partner werd betrokken bij de behandeling omdat haar seksuele klachten veel spanningen gaven binnen de relatie. Retrospectief was de ontwikkeling van een ‘sensueel libido’ in een ‘afstandelijke geliefde’ tot uiteindelijk een ‘onverschillig libidotype’ kenmerkend bij deze vrouw. Een ‘gerechtigd libidotype’ als partner was niet de beste combinatie wat leidde tot vele misverstanden binnen deze relatie. ‘Als de zin in seks niet gelijk is, ontdek je libidotype en verbeter je seksleven’ is een bruikbaar en informatief zelfhulpboek dat bij bovenstaand stel vermoedelijk een eye-opener was geweest. Een interessant boek dat bedoeld is voor stellen met seksuele problemen, maar ook als het boek maar door één partner wordt gelezen een groot verschil binnen de relatie zou kunnen maken.

Het overzichtelijk ingedeelde boek begint met een inleiding gevolgd door twee algemene hoofdstukken over seksualiteit. De inleiding richt zich onder meer op de omschrijving van wat de auteur ‘libidotypes’ noemt: “Seksuele uitingen bestaan in allerlei verschillende vormen, zelfs in dezelfde persoon in verschillende fases van zijn of haar leven. Ik ben (...) met name gefascineerd door de verschillen in plaats van de overeenkomsten. Dit heeft ertoe geleid dat ik de theorie heb ontwikkeld dat de seksuele problemen waarmee stellen kampen veelal niet het bewijs zijn van een individueel ziektebeeld of relatieproblemen, maar een weerspiegeling zijn van het feit dat er verschillende seksuele types zijn, net zoals er verschillende persoonlijkheidstypes zijn. Ik noem dit libidotypes. (...) Ik heb het idee van libidotypes ontwikkeld om een nieuwe manier te bieden om over seksuele problemen na te denken die tot grote spanningen leiden binnen een relatie. (...) Het benoemen van libidotypes stelt je in staat te begrijpen wat jij belangrijk vindt op seksueel gebied en of dat al dan niet overeenkomt met de prioriteiten van je partner.” (p.14-15) In het eerste hoofdstuk ‘Normaal? Wat is normaal?’ wordt stilgestaan bij de diversiteit van menselijke seksualiteit, de individuele verschillen en stereotypes. Een kernboodschap voor de lezer van dit hoofdstuk: “(...) beslissingen over wat al dan niet normaal is weerspiegelen eerder persoonlijke waarden dan universele waarden. Als je het zo bekijkt, wordt duidelijk dat er veel verschillende manieren zijn om normaal te zijn” (p.28). Hoofdstuk 2 ‘De stuwende kracht’ richt zich op de vraag waarom mensen seks willen en welke beweegredenen daarbij een rol kunnen spelen. Een eenvoudige tabel geeft overzichtelijk weer hoe de interactie tussen gedachten, gevoelens en sensuele prikkels de motivatie voor seks kunnen verhogen of juist onderdrukken. Zo noemt zij bijvoorbeeld onder ‘zintuigen’ erotische afbeeldingen als stimulerende factor en een onprettige omgeving als onderdrukkend voor de seksuele motivatie. Vervolgens wordt beschreven hoe de auteur in haar werk als seksuoloog op grond van acht vragen tot de indeling van haar tien ‘libidotypes’ is gekomen: ‘Wat veroorzaakt seksuele belangstelling? Hoe voelt seksueel verlangen? Hoe aanhoudend is het verlangen? Hoe urgent? Hoe frequent? Hoe krachtig? Op wie/wat is het verlangen gericht? Wat zijn de voorwaarden om opgewonden te

raken?’ (p.39). Hoewel de auteur inhoudelijk aansluit bij actuele theorievormingen binnen de seksuologie, ontbreken verwijzingen naar literatuur en onderzoek op dit gebied. Helder is dat dit zelfhulpboek puur is gebaseerd op de klinische praktijk van Pertot en haar visies: “Ik begon bepaalde kenmerken in categorieën te groeperen die ik libidotypes noemde. Dit zijn geen wetenschappelijke concepten, maar het is een manier om mensen te beschrijven met verschillende seksuele verlangens en uitingen. Ik vind ze bijzonder nuttig om te bepalen wat er gaande is en om beslissingen te maken over behandelingsstrategieën voor stellen die merken dat hun seksuele behoeften sterk verschillen”(p.39). Een eerste opsomming van de door Pertot geformuleerde libidotypes wordt gevolgd door de ‘boodschap’ dat er veel meer variëteit is dan deze tien typeringen en dat het libidotype kan veranderen naar gelang de levensomstandigheden veranderen. Daarna omschrijft de auteur in dit hoofdstuk een verschuiving in haar visie van een gedragsmatige benadering naar een meer oplossingsgerichte benadering die zij de ‘Mogelijkheden-aanpak’ noemt. “De Mogelijkheden-aanpak ziet niet zozeer wat een stel daadwerkelijk doet als het probleem, maar richt zich op de vraag waarom hun huidige seksuele functioneren een probleem is in de relatie en wat de gevolgen van dit seksuele probleem zijn, met de bedoeling alle opties na te gaan die spanningen in de relatie kunnen verminderen “(p.42). Met casuïstische illustraties verheldert de auteur dat - afhankelijk van de seksuele verwachtingen en wensen van een stel – een op het eerste gezicht identieke seksuele disfunctie verschillende strategieën kan vergen om tot een bevredigende oplossing te komen. Hoofdstukken 3 tot en met 12 omschrijven elk een specifiek libidotype en zijn op overzichtelijke wijze opgezet. Elk hoofdstuk begint met enkele casusbeschrijvingen, gevolgd door een algemene beschrijving van het desbetreffende libidotype en een analyse van de belangrijkste kernconcepten van dit type. Bij het laatstgenoemde deel wordt per libidotype stilgestaan bij de bijbehorende betekenis van seks, de opvattingen, emoties, prikkels en gedachten die de seksuele interesse versterken of onderdrukken, de wensen en verwachtingen ten opzichte van de partner en tot slot de relatieproblemen die je kunt verwachten als gevolg van je eigen libidotype. Volgens deze indeling worden respectievelijk het sensueel libido, het erotische libido, het afhankelijk libido, het reactieve libido, het gerechtigde libido, het verslaafde libido, het gestreste libido, het onverschillige libido, het afstandelijke libido en het dwangmatige libido omschreven. Ter illustratie van deze verschillende ‘libidotypen’ volgen hieronder twee voorbeelden.

Het afstandelijk libidotype betreft iemand die wel seksuele verlangens ervaart maar geen initiatieven neemt en seksueel afstand houdt omdat hij / zij te veel in beslag wordt genomen door andere kwesties als relatieproblemen of stress op het werk. Kenmerkend is dat men niet onzeker of gespannen is over de eigen seksuele prestaties, maar om een bepaalde reden liever geen seks heeft. Seks heeft wel een positieve betekenis, maar heeft vaak geen prioriteit, waardoor wordt teruggevallen op masturbatie omdat dit een makkelijke en snelle oplossing is. Gedachten aan seks worden of

niet toegelaten tot de behoefte aan seks te sterk is om te negeren of men wordt afgeleid van seksuele gedachten door andere zaken die nog geregeld moeten worden en prioriteit krijgen. Soms zal dit type wel overgaan tot seksueel contact met de partner om de eigen seksuele frustraties te uiten of om de relatie niet op het spel te zetten. Pertot verdeelt het afstandelijke libido in twee subtypes zonder deze verder een naam te geven. Ze noemt een subtype dat een afstandelijk libido ontwikkelt door een stressvolle en veeleisende levensstijl zoals de workaholic. Tijdens een vakantie kan dit type juist weer meer zin ervaren en beter in staat zijn om op initiatieven van de partner te reageren. Een tweede subtype ontwikkelt een afstandelijk libido vanuit relationele factoren als ruzies of een gebrek aan seksuele bevrediging.

Het dwangmatige libido heeft één seksueel voorwerp of scenario dat hem of haar opwindt en een duidelijke seksuele routine waar niet graag van wordt afgeweken. Seksueel verlangen wordt als dwangmatig ervaren en zonder het specifieke ritueel is het moeilijk om opgewonden te raken. Kenmerkend voor dit libidotype is dat de zin in seks wordt geprikkeld door stress, het uitvoeren van het ritueel een gevoel van extase geeft en de seksuele ontlading een kalmerend effect heeft. Niet het uiten van liefde of verbondenheid maar het bevredigen van de eigen behoeften staan voorop. Ook dit type wordt door Pertot ingedeeld in 2 subtypes; ofwel gerichtheid op voorwerpen ofwel gerichtheid op situaties of rituelen waarbij andere mensen betrokken zijn. De auteur beschrijft vervolgens enkele parafilieën zoals exhibitionisme, sadomasochisme, travestie en frotteurisme. Ook overmatig seksueel verlangen en het gebruik van pornosites komt daarbij aan de orde.

De laatste vijf hoofdstukken van het boek zijn gericht op actie-reactiepatronen tussen seksuele partners, het zoeken naar oplossingen en het delen van de bevindingen met de partner. Veel voorkomende misvattingen, aannamen en basale communicatieregels worden doorgenomen en het belang van samen aan de seksuele problemen werken wordt benadrukt. Oefeningen gericht op het versterken van inzicht, kennis en begrip over libidotypes zijn concreet en stapsgewijs opgezet. De eerder genoemde 'Mogelijkheden-aanpak' wordt verder uiteengezet; na het uitwerken van de persoonlijke gevolgen van de botsende libidotypes wordt de lezer gevraagd zich te richten op de mogelijkheden het probleem op te lossen. Met behulp van richtlijnen wordt de lezer gestimuleerd niet te blijven hangen bij één specifieke oplossing voor het probleem maar zich juist te richten op het zo breed mogelijk formuleren van meerdere mogelijkheden. De laatste oefening in dit hoofdstuk is gericht op de vraag 'Wat als er niets verandert?' waarbij eerder uitgewerkte sterke punten van beide partners en de relatie evenals breekpunten voor de relatie verder onder de loep worden genomen. Het aangaan van een gesprek met de partner over alle bevindingen wordt zeer uitgebreid uitgewerkt. Daarbij komen vele praktische tips aan de orde zoals: tips voor communicatieve vermijders en doorzetters, het vooraf afspreken van een 'stopsignaal' voor het geval het gesprek te heftig wordt, een stapsgewijze opzet om het gesprek aan te gaan, aanvullende communicatietips en hoe het gesprek aan te gaan als je partner niet bereid is

geweest om ook het boek door te nemen. Tot slot staat de auteur stil bij verschillen in het veranderingsproces bij stellen met botsende libidotypes en wordt de mate van compatibiliteit met andere libidotypes beschreven. Het afstandelijke libidotype is bijvoorbeeld beter af met een sensuele of reactieve partner en zal problemen krijgen met een erotisch, afhankelijk of gerechtigd libidotype. Het dwangmatig libido kan compatibel zijn met het onverschillige libidotype indien deze partner het gedrag niet afkeurt. Afhankelijk van de ernst en frequentie van het in praktijk brengen van de parafilie zouden ook het erotische, sensuele, afhankelijke en gerechtigde type mogelijke combinaties zijn. Ter afsluiting van dit hoofdstuk worden technieken uit de cognitieve gedragstherapie beschreven om storende cognities en gedragspatronen uit te dagen en worden richtlijnen en tips gegeven gericht op het behouden van een bevredigend seksleven.

Binnen de beperkingen die een zelfhulpboek met zich meebrengt, is dit een leuk boek voor paren met uiteenlopende en daardoor problematische seksuele behoeften. Het boek is makkelijk leesbaar, informatief en realistisch qua inhoud. De flaptekst geeft aan dat het verbreken van de relatie echt niet hoeft, in het boek zelf wordt evenwel ook aandacht besteed aan het feit dat sommige relaties wel degelijk stuk kunnen lopen door seksuele spanningen, te sterk uiteenlopende verwachtingen of het ontbreken van seksuele aantrekkingskracht. Het beloofde inzicht in de seksuele problemen en toenemende begrip voor de partner wordt mijns inziens zeker waargemaakt. Juist de nadruk op het inzichtelijk maken van zowel het eigen libidotype als die van de partner zorgt voor een gebalanceerde analyse van het verschil in zin. De grenzen die inherent zijn aan een zelfhulpboek worden in het bijzonder zichtbaar in de gegeven adviezen en onontkoombare terugkerende aanbevelingen hulp in te schakelen van een professionele hulpverlener bij stagnerende communicatie of weinig compatibele libidotypes. De gegeven adviezen zijn directief en helder maar neigen hier en daar naar een (te) simplistische aanpak. Zo wordt bij het reactieve libido aangegeven: "Als je partner bijvoorbeeld erop aandringt je op manieren te betasten die jij onaangenaam vindt of van mening is dat seks niet de moeite waard is als je niet klaarkomt, moet je hem ervan overtuigen dat dit niet voor jou geldt en je voorkeuren tijdens elke vrijpartij naar hem communiceren." (p.86) Dit lijkt mij makkelijker gezegd dan gedaan, zeker als dit een probleem betreft wat al jaren gaande is, wat geleid heeft tot destructieve relationele escalaties of wanneer schaamte en taboes daarbij een rol spelen.

De categorisering in de tien libidotypes is zeker niet uitputtend en heeft - zoals de auteur zelf ook duidelijk aangeeft - geen wetenschappelijke basis. Hoewel dit boek niet is geschreven voor professionele hulpverleners, zijn de gehanteerde libidotypes naar mijn idee ook voor seksuologen herkenbaar en praktisch bruikbaar voor het opstellen van eerste hypothesen. Na het lezen van dit boek betrapte ik mijzelf tijdens een intakegesprek al snel op de gedachte: 'ah, het gerechtigde libidotype'.

Gwen Mead, psycholoog
Literatuur

materiële, maar ook in immateriële zin. De powerkoppels [koppels met twee hoge inkomens, cw] zijn er een overtuigend voorbeeld van.” p.181.

Als ik dit aan het eind van het boek lees wordt mij in een klap duidelijk waar het knagende onaangename gevoel vandaan kwam dat ik tijdens het lezen van dit boek bijna voortdurend had. De auteurs hebben het niet kunnen laten om hun eigen normen en waarden over hoe de moderne mens zijn relaties zou moeten vormgeven te laten doorklinken in hun beschrijvingen van de Nederlandse maatschappij. Uiteindelijk vinden zij, na een overigens goede en vlotte beschouwing van zowel sociologische, psychologische als economische motieven om een relatie te starten, houden of beëindigen, dat het doel zou moeten zijn een relatie te houden. Dat moet gaan ten koste van het IK. Het is volgens de auteurs wenselijk dat er in de toekomst sprake is van een nieuw dynamisch evenwicht dat meer dan nu doorslaat naar de kant van het samen in plaats van het individu. Ik heb na het lezen van dit boek heel veel interessante dingen opgepikt en een goed beeld gekregen van de huidige situatie op de relatiemarkt, maar ik heb niet voldoende argumenten gelezen om hun conclusie te delen.

Cecile Wijsen, psycholoog, demograaf